

महाराष्ट्र मॉड्यूल  
बांगलादेशच्या मुलींच्या प्रत्यार्पणासाठी कार्य पध्दती  
राज्य स्तरिय कृती दलाची स्थापना

महाराष्ट्र शासन  
महिला व बाल विकास विभाग  
शासन निर्णय क्र. आर ई पी २००८ /प्र.क्र.३१/ का.०३  
नवीन प्रशासन भवन, तिसरा मजला,  
मुंबई- ४०० ०३२.  
दिनांक:- ११ सप्टेंबर २००८

**प्रस्तावना :** भारत आणि बांगलादेश यादरम्यान प्रतिवर्षी हजारो महिला आणि मुलांचा अनैतिक व्यापार / वाहतूक होते आणि ते बाल मजूरी किंवा व्यापारी लैंगिक शोषणात ढकलले जातात. भारतात सर्वसाधारणतः महाराष्ट्रामध्ये आणि विशेषतः मुंबई त्यांच्यासाठी व्यापारी लैंगिक शोषणाचे गन्तव्य स्थान बनले आहे. व्यापारी लैंगिक शोषणास बळी पडलेल्यांची सुटका, मायदेशी परत पाठविणे, पुनर्वसन व समाजात सामावून घेण्याची प्रक्रिया (आरआरआरआय प्रोसेस) अतिशय गुंतागुंतीची आणि आव्हानात्मक आहे.

सुटका केलेल्या अल्पवयीन मुलींना मायदेशी परत पाठवून त्यांना समाजात सामावून घेण्याच्या प्रक्रियेत येणारे अडथळे दूर करून या प्रक्रियेत गती आणण्यासाठी, युनिसेफच्या आशियातील प्रादेशिक कार्यालयाने केंद्र शासन आणि बांगलादेश लोकप्रजासत्ताक यांच्यामध्ये द्विपक्षीय चर्चा घडवून आणली आणि त्याची फलनिष्पत्ती म्हणून संयुक्त कृती आराखडा (जॉईंट ॲक्शन प्लॅन) आकारास आला. मुलींना त्यांच्या कुटुंबात सुरक्षित परत पाठविण्याच्या कामात गती यावी आणि दरम्यानच्या काळात शासन आणि अशासकीय घटकासोबत त्यांची काळजी व सुरक्षितता मिळण्याची खात्री व्हावी हा संयुक्त कृती आराखड्याचा मूळ हेतू आहे. संयुक्त कृती आराखड्यातील सहमतीनुसार राज्यस्तरीय कृती दलाची स्थापना व आरआरआरआय प्रक्रियेसाठी प्रमाणित कार्यपध्दती (स्टँडर्ड ऑपरेटिंग प्रोसिजर) तयार करण्याचे महाराष्ट्र शासनाच्या विचाराधीन होते. २२ बांगलादेशी मुलींची सुटका करून त्यांना बांगलादेश येथे दि. २१ एप्रिल, २००८ रोजी परत पाठविल्यानंतर महाराष्ट्र शासनाने आरआरआरआय साठी कार्य पध्दती प्रमाणित केली आहे.

## शासन निर्णय :

१. अप्पर मुख्य सचिव (गृह विभाग ) यांच्या अध्यक्षतेखाली महाराष्ट्र शासनाने राज्यस्तरीय सल्लागार समिती स्थापन केली आहे. ही समिती आर आर आर आय प्रक्रियेचे देखील संनियंत्रण करील. प्रमाणित कार्य पध्दतीस (एसओपी) चालना देण्यासाठी अंमलबजावणी स्तरावर खालील प्रमाणे "कृती दल" स्थापन करण्यात येत आहे.

१. सचिव, महिला व बाल विकास विभाग	अध्यक्ष
२. उप सचिव (बाल सुरक्षा), म. व बा. वि.	सदस्य
३. उप आयुक्त /सहाय्यक आयुक्त, म.बा.वि. आयुक्तालय, पुणे	सदस्य
४. वरिष्ठ निरीक्षक, (आय शाखा), मुंबई पोलीस आयुक्तालय	सदस्य
५. अधीक्षक/ प्रकरण हाताळणारे परिविक्षा अधिकारी	निमंत्रित सदस्य
६. आरआरआरआय प्रक्रियेत सहाय्य करणा-या अशासकीय संस्था	निमंत्रित सदस्य
७. विशेष कार्य अधिकारी, रिसोर्स सेंटर फॉर चाईल्ड प्रोटेक्शन, देवनार	सदस्य सचिव

२. राज्य कृती दलाची बैठक आवश्यक तेव्हा अल्प सूचना देवून घेतली जाईल. प्रमाणित कार्य पध्दती उपयोगात आणून राज्य कृती दल मायदेशी परत पाठविण्याचा कार्यक्रम तयार करेल. राज्य कृती दल वेळोवेळी राज्यस्तरीय सल्लागार समितीस आपला अहवाल / सूचना सादर करेल.

३. देवनार येथील रिसोर्स सेंटर फॉर चाईल्ड प्रोटेक्शन, राज्य कृती दलाचे सचिवालय म्हणून कार्यरत राहील आणि त्यांची कार्यक्षमता खालील प्रमाणे राहील.

- अ. आर आर आर आय प्रक्रिया सुरळित व वेगाने व्हावी याकरीता संबंधित यंत्रणांशी समन्वय साधणे.
- ब. आर आर आर आय प्रक्रियेशी संबंधित यंत्रणेसोबत आवश्यक माहितीची देवाण-घेवाण करणे.
- क. कुटुंब शोध / गृह तपास द्वारे कुटुंबाची आणि राष्ट्रीयत्वाची पडताळणी करणे.
- ड. बांगलादेशातून वाहतूक झालेल्या पिडीतांच्या प्रवासाचे दस्तऐवज व त्यांना मायदेशी परत पाठविण्यासाठी शासनाकडून परवानगी मिळविणे.

- ई. बांगलादेशातून वाहतूक झालेल्या पिडीतांना जमिनमार्गे/ हवाईमार्गे मायदेशी परत पाठविण्यासाठी विहित कार्य पध्दतीचा वापर करणे.
- फ. राज्य स्तरीय सल्लागार समितीस आर आर आर आय प्रक्रियेबाबत अद्ययावत माहिती देणे.

४. प्रमाणित कार्य पध्दती परिशिष्ट -अ मध्ये व आवश्यक पत्रव्यवहारांचे नमूने परिशिष्ट १ ते १० मध्ये दिले आहेत.

महाराष्ट्र राज्याचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

( श. पा. वारे )  
उप सचिव

प्रति,

१. अतिरिक्त मुख्य सचिव, गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२. प्रधान सचिव, (विशेष) गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३. प्रधान सचिव, कामगार विभाग, मंत्रालय मुंबई.
४. सचिव, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय मुंबई.
५. आयुक्त, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, पुणे.
६. कामगार आयुक्त, मुंबई.
७. पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई / पुणे / नागपूर / औरंगाबाद / नाशिक/ ठाणे/आमरवती/ सोलापूर/नवी मुंबई.
८. पोलीस अधीक्षक, सर्व जिल्हे.
९. पोलीस उपआयुक्त, आय शाखा, मुंबई.
१०. अधीक्षका, मुलींचे विशेष बालगृह देवनार, मुंबई.
११. अधीक्षक, नवजीवन महिला वसतिगृह , चेंबूर, मुंबई.
१२. अधीक्षक, मुलींचे विशेषगृह, मुंढवा, पुणे.
१३. अधीक्षक, करुणा संरक्षणगृह, नागपूर.
१४. सर्व बालकल्याण समिती
१५. राज्यस्तरीय सल्लागार समिती चे सर्व सदस्य.
१६. सर्व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी

आर आर आर आय प्रक्रिया व बांगलादेश येथे मुलींच्या प्रत्यार्पणासाठी प्रमाणित

कार्यपद्धती (एसओपी)

अ.क्र.	कार्यपद्धती	जबाबदार यंत्रणा	कालमर्यादा
१. पिडित / बळीना शोधून त्यांची सुटका करणे	अनैतिक व्यवसायातील बळीना शोधल्यानंतर एकत्रितपणे, अनैतिक व्यवसाय (प्रतिबंध) अधिनियम, १९५६ मधील तरतुदीं नुसार त्यांची सुटकेची व्यवस्था करणे	पोलीस, अशासकिय संस्था, समाज	ही सतत सुरु राहणारी प्रक्रिया आहे.
२. सुटकेनंतरची कार्यवाही	अ. सुरक्षित अभिरक्षा आणि वय पडताळणीचे आदेश घेण्यासाठी न्यायाधीशांसमोर हजर करणे. ब. योग्य निवारा गृहात आश्रयासाठी पाठविणे. क. तुरुंगवास / गृह भेट अहवाल आणि फॅमिली ट्रेसिंग साठी न्यायाधीश / बालकल्याण समिती समोर हजर करणे. ड. राज्य कृती दलासोबत माहितीची देवाण-घेवाण करणे	पोलीस  न्यायाधीश  अधीक्षक/ परिविक्षा अधिकारी  अधीक्षक /परिविक्षा अधिकारी	२४ तास   १५ दिवस  तात्काळ
३. फॅमिली ट्रेसिंगसाठी माहिती मिळविणे	अ. फॅमिली ट्रेसिंगसाठी माहिती मिळविणे, राष्ट्रीयत्व आणि पूर्वतिहास जाणून घेण्यासाठी पिडीत व्यक्तीशी बोलणे ब. राष्ट्रीयत्व पडताळणी आणि फॅमिली ट्रेसिंगसाठी मिळालेली माहिती भारतातील इतर कृती दलांना पाठविणे. क. बांगलादेश दूतावास, बांगलादेश येथील भारतीय दूतावास, दोन्ही देशातील संबंधित अशासकिय संस्था, परराष्ट्र मंत्रालय आणि पोलीस व सीमा सुरक्षा दलातील यंत्रणांशी संपर्क साधणे	परिविक्षा अधिकारी, अशासकिय संस्था  कृती दल  कृती दल	१ महिना
४. प्रशासकिय कार्यवाही	अ. बांगलादेश शासनाकडून राष्ट्रीयत्व पडताळणी	बांगलादेश	

	<b>ब.</b> गृह मंत्रालय, बांगलादेश शासनाकडून मायदेशी परत येण्याचे आदेश / सहमती पत्र देणे. <b>क.</b> महाराष्ट्र शासनाने ना हरकत प्रमाणपत्र देणे. <b>ड.</b> बांगलादेश हाय कमिशन कडून प्रवासाचे दस्तऐवज देणे. <b>ई.</b> निवारागृहाकडून मुक्तता करण्याचे आदेश देणे (रिलीझ ऑर्डर) <b>फ.</b> परदेश नोंदणी कार्यालयाकडून देश सोडून जाण्याची परवानगी / अधिसूचना देणे.	बांगलादेश महाराष्ट्र शासन बांगलादेश महाराष्ट्र शासन केंद्र शासन	
५. प्रत्यक्ष स्थानांतर	<b>अ.</b> स्थानांतरणाची व्यवस्था करण्यासाठी सीमा सुरक्षा दल, किंवा एअर पोर्ट येथील ईमिग्रेशन यंत्रणांसोबत संपर्क साधणे. <b>ब.</b> स्थानांतरण स्थळी (जमिनीवरील सीमा किंवा एअरपोर्ट) मुलींचे प्रत्यक्ष हस्तांतरण करणे व तसे केल्याबाबत लिखित स्वरूपात घेणे. <b>क.</b> सीमासुरक्षा चौकी (बॉर्डर पोस्ट) किंवा एअरपोर्ट येथे मुलींना स्वीकारणे.	कृती दल पोलीस, अशासकिय संस्था, बांगलादेश शासन	१ आठवडा

### आरआरआरआय प्रोसेस

सुटका → ओळख → निवारागृहात प्रवेश → दंडाधिकारी / बाल न्याय समिती पुढे सादर → राष्ट्रीयत्व सिध्दकरणे → गृह तपास → प्रत्यावर्तनाचे आदेश → विदेश मंत्रालयाचे आदेश → प्रवास परवाना → एफआरओ परवानगी → प्रत्यक्ष प्रत्यावर्तन → पिडीत मुलींना बांगलादेश शासनाकडे सोपविणे → मुलींना समाजात सामावून घेणे.